

Dr SONJA PETROVIĆ-LAZAREVIĆ

NEKA RAZMATRANJA PROBLEMA MERENJA VREDNOSTI I CILJEVA EKONOMSKE AKTIVNOSTI U SOCIJALISTIČKOM SAMOUPRAVNOM DRUŠTVU

PRISTUP PROBLEMU

Svaka ekonomska aktivnost i ekonomski odnos poseduju neku strukturu vrednosti, kao što se svaka ciljna i svesna ekonomska aktivnost vezuje za realizovanje određene skale vrednosti, odnosno određenog cilja vrednosnog sadržaja. Strukture vrednosti utiču na ciljeve ekonomske aktivnosti i na sredstva njihove realizacije. U tom smislu, one su kvalitativno različite, ali i mogu uslovljavati jedna drugu, odnosno mogu isključivati jedna drugu. Otuda, izučavanje strukture vrednosti predstavlja specifičan problem kome se može prići: neposredno, preko izučavanja ekonomske prakse i ekonomskih institucija, i proučavanjem postojećih teorijskih sistema ekonomije, principa i pravila ekonomske politike. Međutim, bez obzira na koji način se pristupalo izučavanju strukture vrednosti, uvek se nameće osnovni problem: određivanje izvesne skale vrednosti prema kojoj će se utvrditi karakter i priroda vrednosnog sadržaja uočenog u praksi ili u teoriji.

Formiranje skale vrednosti u oblasti ekonomskih odnosa i ekonomskih aktivnosti društva podrazumeva utvrđivanje osnovnih ekonomskih vrednosti datog društva, odnose između tih vrednosti i ciljeva ekonomskih aktivnosti i odnose između skale vrednosti i ciljeva pojedinaca, grupe i društva kao celine. Pri tom je neophodno utvrditi: šta predstavlja vrednost s aspekta pojedinca, grupe, društva; šta je koncept vrednosti u ekonomskoj teoriji; kako se kvantitativno meri vrednost. U savremenoj ekonomskoj nauci, pitanje formiranja skale vrednosti ostaje otvoreno. Poznato je, naime, da se vrednost u ekonomskoj teoriji tretira na više načina, kao (/14/, str.

1036—1037): ekonomski izraz društvenih odnosa, specifičan oblik ispoljavanja ljudskog rada, ekonomsko-kvantitativna proporcija, kvalitativna ekonomska supstanca (upotrebna vrednost, društveno bogatstvo i proizvod), subjektivni koncept (korisnost, želja, potreba), biheviriističko-pozitivistički koncept (indiferentnost u izboru, preferenca) i društveno-institucionalni koncept (opšta potrošnja).

Istorijski posmatrano, problem vrednosti počinje ozbiljnije da se izučava u okviru britanske klasične političke ekonomije. Vrednost se posmatra preko tri elementa: korisnosti, retkosti i rada, kao mogućih mera vrednosti.

U radovima Smita i Rikarda, korisnost je sinonim za upotrebnu vrednost robe. Ona se razlikuje od prometne vrednosti zato što se upotrebna vrednost ne može meriti nikakvim poznatim merilom. Naime, korisnost, kao sposobnost stvari da zadovolji ljudsku potrebu, različito procenjuju različite osobe. Drugim rečima, korisnost se može posmatrati samo s aspekta ljudskih potreba i ne može se shvatiti kao mera vrednosti.

Analizirajući vrednost preko retkosti i rada, stavovi Smita i Rikarda se delimično razilaze. U stvari, Smit ističe samo rad kao determinantu vrednosti. Rikardo, međutim, govori i o retkosti i o radu kao merama vrednosti, ali naglašava da retkost ima ograničen domen važenja kod beznačajnih nereproduktivnih roba. Prema tome, princip radne vrednosti deluje kod roba koje ne poseduju prirodni monopol (/23/, str. 131—153).

Na radove Smita i Rikarda nadovezaće se Marks sa svojom teorijom radne vrednosti, od koga će se dalje razvijati objektivne teorije vrednosti. Ali, dostignuća klasične teorije vrednosti koristiće i drugi teoretičari, koji će pojam korisnosti izjednačavati sa pojmom marginalne korisnosti i od kojih će se razvijati subjektivne teorije vrednosti.

Objektivne teorije vrednosti baziraju na istraživanjima društvenih odnosa proizvodnje i raspodele. Po njima se „čovek u svojoj ekonomskoj delatnosti susreće sa materijalnim elementima proizvodnje koji predstavljaju određene izmerljive veličine, a ekonomska dobra u ogromnoj većini čine proizvodi ljudskog rada, koja se otud javljaju kao otevoljavanja većih ili manjih ulaganja rada i drugih elemenata proizvodnje“ (/19/, str. 17).

Od objektivnih teorija vrednosti najznačajnija je teorija radne vrednosti Marksa. Ova teorija omogućava razumevanje kategorija i zakonitosti robne proizvodnje. Po njoj, vrednost izražava ekonomske odnose prisvajanja koji se uspostavljaju posredstvom tržišta, privatnom razmenom individualnih proizvoda rada.

Teorija troškova proizvodnje tretira vrednost preko sume novčanih izdataka za utrošena sredstva za proizvodnju i radnu snagu

u proizvodnji robe. Ova teorija interpretira troškove proizvodnje cenama utrošenih roba koje određuju cenu novoprodukovane robe. Drugim rečima, objašnjavajući cene cenama, ona objašnjava jednu nepoznatu preko drugih nepoznatih.

Vrednost je, u teoriji razmene, data preko izraza prometnih proporcija robe određenih samo tržišnim uslovima. Ona se izjednačava sa tržišnim cenama. Po ovoj teoriji, prometna vrednost može se odrediti u svim slučajevima, osim kada su ponuda i tražnja jednake. Znači, cene zavise od ponude i tražnje, ali se i objašnjavaju ponudom i tražnjom.

Subjektivne teorije vrednosti baziraju na istraživanjima zakona ekonomskog ponašanja pojedinca u sferi potrošnje. One su individualističke zato što suštinu problema vrednosti vide u smislu individualnih vrednosti, odnosno pojedinačnih ciljeva čije se vrednosti utvrđuju u sistemu društvenih vrednosti. Ove teorije težište stavljaju na čoveka i njegove potrebe, a vrednost objašnjavaju preko pojma korisnosti. Pri tom se osnovni motiv delatnosti ljudi tumači hedonistički — željom da se poveća zadovoljstvo, a smanji patnja.

Od subjektivnih teorija vrednosti izdvaja se teorija granične korisnosti. Prema ovoj teoriji, prometna vrednost robe, kao objektivna ekonomska kategorija, izvodi se iz subjektivnih psiholoških ocena potrošača. Naime, vrednost je poslednja jedinica raspoložive robe kojom se može zadovoljiti potreba najslabijeg intenziteta. Osnova vrednosti je, dakle, granična korisnost koja se utvrđuje subjektivnim ocenama pojedinaca. Granična korisnost se objašnjava intenzivnošću potreba i retkošću materijalnih dobara. Retkost nije unutrašnje, bitno svojstvo roba iako zavisi od vrednosti roba. Jer, robe velike vrednosti u malim količinama se troše, a malo se i proizvode, pa su zato retke. Robe male vrednosti nisu retke zato što se proizvode i troše u velikim količinama. Prema tome, ova teorija uslovljava objašnjenje vrednosti graničnom korisnošću, objašnjenje granične korisnosti retkošću, a objašnjenje retkosti veličinom vrednosti.

Osim teorije marginalne korisnosti, postoje: teorija potrošačevog viška i ekonomija blagostanja koje utvrđuju vrednost i ciljeve ekonomske aktivnosti s aspekta tražnje.

Ovaj rad ima za cilj da ukaže na neke aspekte merenja vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti u našoj ekonomskoj misli i na potrebu orijentacije na kvantitativna istraživanja koja bi, prevashodno, istakla ulogu pojedinca kao proizvođača, potrošača i samoupravnog donosioca odluka. U tu svrhu, rad je podeljen na tri dela: prvi raspravlja o postojećem stanju u ekonomskoj misli samoupravnog socijalističkog društva, drugi ukazuje na mogući pravac rešenja problema merenja vrednosti i ciljeva na bazi doprinosa proisteklih iz teorije ponašanja potrošača, i treći sadrži zaključna razmatranja.

KONCEPCIJE VREDNOSTI I CILJEVA U TEORIJI
SAMOUPRAVNOG DRUŠTVA

U teoriji samoupravnog društva mogu se uočiti, uglavnom, dve tendencije koje kvalitativno osvetljavaju problem vrednosti i ciljeva.

Prva tendencija pristupa definisanju ciljeva preko utvrđivanja potreba. Po njoj, da bi se konstituisao bilo kakav cilj, mora postojati odgovarajuća potreba koja može biti potreba pojedinca, ili grupe ljudi (/4/, str. 10). To znači da realizacija ciljeva podrazumeva maksimalno zadovoljenje potreba. Potrebe su uslovljene ekonomskim razvojem, vladajućim društvenim odnosima, istorijskim razvojem, kulturnim tradicijama i skalom vrednosti (/2/, str. 1). Otuda, ciljevi se preko potreba vezuju za skalu vrednosti, a svaki cilj poseduje odgovarajući vrednosni sadržaj.

Ako se ciljevi izražavaju preko potreba, a potrebe se izražavaju vrednosno, postavlja se pitanje kako meriti tu vrednost da bi se moglo tačno znati da li je u određenom vremenskom periodu ostvaren postavljeni cilj i u kolikoj meri je ostvaren. Takođe se postavlja pitanje, na koji način meriti potrebe da bi one pokazale stvarni nivo ekonomskog, kulturnog i istorijskog razvoja. Čini se da nema odgovora na postavljena pitanja, što znači da sledbenici ove tendencije ovaj problem ostavljaju otvoren.

Druga tendencija se nadovezuje na prvu definišući osnovni cilj socijalističkog samoupravnog društva preko zadovoljenja potreba svih članova društva da bi se postiglo maksimalno društveno blagostanje (/20/, str. 38). Pri tom se društveno blagostanje definiše različito: s jedne strane, kao dostignuti životni standard društvene zajednice (/5/, str. 96—97), a s druge, kao dostignuti materijalni uslovi života i rada, svestranog razvitka ličnosti, povezivanja pojedinaca u društvu, njihovog učestvovanja u procesu donošenja odluka i razvijenosti informacionog sistema (/20/, str. 30). Ova druga definicija je obuhvatnija i izgleda tačnija zato što pretpostavlja zadovoljenje najrazličitijih individualnih potreba.

U samoupravnom društvu, pojedinac se tretira kao potrošač, proizvođač i ravnopravni učesnik u procesu donošenja odluka. On je „onaj koji stvara i zbog koga se stvara“ (/20/, str. 40), a njegovi kriterijumi su, po pravilu, različiti od društvenih kriterijuma. S tim u vezi, realizacija blagostanja pojedinca vezana je za stalno zadovoljenje njegovih potreba.

Utvrđivanje individualnog prioriteta potreba formira cilj koji pojedinac želi da ostvari. Taj cilj se vezuje za pojam korisnosti koji se ostvaruje preko društvene korisnosti posmatrane: prvo, preko utvrđivanja društvene korisnosti sredstava za proizvodnju, i, drugo, preko utvrđivanja društvene korisnosti potrošnih dobara i usluga.

Marks je rekao da „korisnost neke stvari čini tu stvar upotrebnom vrednošću” . . . a . . . „upotrebne vrednosti čine materijalnu sadržinu bogatstva, ma kakav mu bio društveni oblik” (/16/, str. 4). Upo-

trebna vrednost postaje stvarna korisnost tek onda kada se realizuje u procesu lične i proizvodne potrošnje. Drugim rečima, stvarna korisnost je društvena pojava koja se može objasniti u sklopu datih produkcionih odnosa.

Prema sledbenicima ove tendencije, postizanje maksimalnog društvenog blagostanja, ili ekstremiziranje osnovnog cilja društvenog razvoja, nije ništa drugo do maksimiziranje društvenih korisnosti svih proizvedenih proizvodnih i potrošnih dobara i usluga. A sama analiza dostizanja maksimalne društvene korisnosti nameće utvrđivanje mere korisnosti ili mere kvaliteta.

Mera kvaliteta (mera korisnosti) je mera upotrebne vrednosti čiji postupak utvrđivanja nije poznat (/21/, str. 234—235). Zbog toga se javlja tendencija da se kriterijumi društvene korisnosti posmatraju kao deo sistema upravljačkih kategorija u koje ulaze: društveni ciljevi razvoja, društvene vrednosti, kriterijumi optimizacije. A upravljačke kategorije moraju uvek predstavljati logičan i povezan sistem kome se moraju povinovati kriterijumi društvene korisnosti.

Za određivanje maksimalne društvene korisnosti sredstava za proizvodnju postoji više metoda: metod čiste tržišne privrede, metod naturalno centralističkog planiranja, metod „roka povraćaja“ i metod korišćenja obračunskog kursa inostrane valute (/21/, str. 235—247). Svi navedeni metodi, izuzev poslednjeg, neprihvatljivi su za samoupravno socijalističko društvo, zato što za polaznu pretpostavku uzimaju centralistički organizovanu privredu i društvo. Poslednji metod se, takođe, odbacuje iz razloga što je njegovo vreme delovanja kratkotrajno i što je podložan promenama međunarodne ekonomske politike, pa ne može da objektivno izrazi društvenu korisnost sredstava za proizvodnju.

Da bi se u samoupravnom društvu mogla izraziti društvena korisnost sredstava za proizvodnju, mora se imati u vidu: 1) da pojedinac kao proizvođač nije odvojen od upravljačke funkcije koju realizuje ravnopravnim učestvovanjem sa drugim pojedincima u proizvodnom procesu donošenja odluka; 2) da on udružuje svoj rad sa sredstvima da bi ostvario maksimalan dohodak po zaposlenom kao osnovnom cilju samoupravnog radnog kolektiva; 3) da je svaki uloženi rad saučesnik u razvoju celog društva. Prema tome, društvena korisnost bi se morala izraziti preko nekog jedinstvenog normiranog kriterijuma, ali ne posredstvom centralističkog planskog organa, već preko opšteg prihvatanja da je nešto korisno. To opšte prihvatanje, izraženo u vidu opšte društvenog shvatanja društvene korisnosti, određuje se društvenim dogovaranjima i zajedničkim usaglašavanjima. Drugim rečima, izražavanje društvene korisnosti sredstava za proizvodnju u samoupravnom društvu vrši se preko raznih oblika društvenog dogovaranja, ali na raznim upravljačkim nivoima.

Društvena korisnost potrošnih dobara i usluga može se utvrditi preko koeficijenata centralnih planskih institucija i posmatra-

njem ponašanja potrošača. Smatra se da ni jedna od tih metoda nije pogodna za samoupravno društvo, jer one baziraju (naročito druga metoda) na utvrđivanju potrošačkih preferenci, koje su beznačajne za determinisanje društvenog blagostanja kao osnovnog društvenog cilja. Otuda se predlaže da se utvrđuje društvena korisnost potrošnih dobara i usluga preko samoupravnih sporazuma između trgovinske mreže i proizvođača predmeta potrošnje (/21/, str. 254). Naravno, ne opovrgava se da ovaj metod sadrži sledeće nedostatke: podložnost željama i ukusima potrošača, pa, otuda, nedostatak svoje društvene opravdanosti u formiranju socijalističkog građanina; neulaženje u domen društvenog planiranja i ekonomskih nauka.

Uopšte, korisnost potrošnog dobra raste ukoliko doprinosi porastu društvenog blagostanja, što znači da blagostanje raste ako se umesto manje korisnih dobara stvaraju više korisna dobra. Usmeravanje društvenim planom na proizvodnju više korisnih od manje korisnih dobara, prema tome, doprinosi maksimizaciji društvenog blagostanja.

Po drugoj tendenciji, koja kvalitativno osvetljava problem vrednosti i ciljeva u našem društvu, istaknuta je potreba kvantitativnog merenja društvenog blagostanja. Naime, ukazano je na potrebu utvrđivanja mere korisnosti kao mere upotrebne vrednosti i na značaj pojedinca u samoupravnom društvu.

U sadašnjoj etapi razvoja našeg društva, samoupravljanje je afirmisano u materijalnoj proizvodnji, a insistira se i na njegovom afirmisanju u oblasti društvenih delatnosti posredstvom slobodne razmene rada. Naime, slobodna razmena rada je nov društveno ekonomski odnos i deo ukupnih društveno ekonomskih odnosa u udruženom radu. Ona rešava problem otuđenosti dohotka, omogućavajući neposrednom proizvođaču, dakle, pojedincu, koji je istovremeno proizvođač, potrošač i samoupravni donosilac odluka, da ima uvid u tokove u koje njegov deo dohotka odlazi.

Slobodna razmena rada podrazumeva prethodno utvrđivanje doprinosa društvenih delatnosti u stvaranju nove vrednosti. Ona bazira na procesu samoupravnog planiranja koji se realizuje, s jedne strane, u organizacijama udruženog rada materijalne proizvodnje, a, s druge strane, u organizacijama udruženog rada društvenih delatnosti. Ova nova društveno ekonomska kategorija insistira na utvrđivanju merila doprinosa ostvarenim rezultatima rada i na toj osnovi učešća u zajedničkom prihodu, odnosno zajedničkom dohotku (/3/, str. 160). „Merilo doprinosa“ se može shvatiti kao mera korisnosti, što znači da se u sadašnjoj etapi razvoja našeg društva oseća velika potreba za kvantitativnim pristupom problemu vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti. Svakako, utvrđivanje mere korisnosti u našem društvu moralo bi da istakne ulogu pojedinca kao nosioca celokupnih parcijalnih i opštedruštvenih interesa. Jer, pojedinac se kao samoupravljač nalazi u položaju da samostalno izražava ne samo svoje intrese, već i da odlučuje o njima, odnosno da sprovodi prin-

cip interesnog pluralizma „kao osnove sistema samoupravne demokratije socijalističkog društva i demokratskih prava i sloboda radnog čoveka i građanina“ (/9/, str. 92). Na osnovu pluralizma interesa, odlučuje se na nivou društva o društvenim problemima kroz konflikte, kompromise i dogovaranje.

Kako se u našem društvu privređuje u robno-novčanim uslovima, treba posvetiti odgovarajuću pažnju delovanju tržišnih zakonitosti. Odnosno, proces samoupravnog planiranja mora se usklađivati sa tržišnim kretanjima.

U procesu samoupravnog planiranja, veliki broj odluka vezan je za ekonomske fenomene koji se mogu empirički verifikovati putem matematičkih modela. Matematički modeli daju dopunsku informaciju učesnicima u procesu donošenja odluka na nivou porodice, OUR-a i na nivou društva, gde se „kroz borbu mišljenja i konflikte interesa“ (/8/, str. 385) doprinosi optimalnom razvoju socijalističke samoupravne privrede.

Kvantitativno obuhvatanje vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti, poteklo od subjektivnih teorija vrednosti: teorije potrošačevog viška i ekonomije blagostanja, bazira na matematičkim modelima koji doprinose povezivanju ekonomske teorije i ekonomske prakse (/7/, str. 46). Ovi modeli utvrđuju vrednosti i ciljeve ekonomske aktivnosti s aspekta tražnje. Ima se utisak da sadrže elemente koji bi mogli doprineti određivanju postupka merenja vrednosti i ciljeva u našem društvu. Stoga je posvećena odgovarajuća pažnja rezultatima do kojih se došlo u teoriji ponašanja potrošača.

KONCEPCIJE VREDNOSTI I CILJEVA EKONOMSKE AKTIVNOSTI U TEORIJI PONAŠANJA POTROŠAČA

Teorija potrošačevog viška

Teorija potrošačevog viška razvila se iz marginalističke teorije koja uzima potrebe pojedinaca za osnovu razmatranja ekonomskih kategorija, a društvo posmatra kao skupinu pojedinaca.

Po ovoj teoriji, potrebe su psihološki pojmovi koji se mogu kvantitativno meriti. Naime, kako korisnost pojedinaca odražava subjektivne ocene o vrednosti i kako su subjektivne ocene vezane za psihičke činjenice, utvrđivanje jedinice mere psihičkih veličina predstavlja osnovu za utvrđivanje mere vrednosti.

Postoje dva različita stava o tome šta treba da bude sadržano u „psihičkoj“ jedinici mere. Jedan, koji je sam sebe opovrgao, meri graničnu i ukupnu korisnost lestvicom u vidu brojčanog izraza stepena korisnosti (/19/, str. 66). Osećaj korisnosti se izvodi iz introspekcije i treba da se dâ u vidu realnog broja. Međutim, pošto se introspekcija ili intuicija ne može meriti, to podrazumeva da se i osećaj korisnosti ne može meriti. Drugi stav, jedinicu mere psihičkih veličina daje kao novčanu jedinicu mere. Naime, korisnost, zado-

voljstvo i želje, mogu se izmeriti preko činjenica podložnih opservaciji. Odnosno, duševno stanje se meri kroz svoju posledicu, novčanu jedinicu mere.

Oba stava psihičke merljivosti spadaju u teoriju kardinalne korisnosti koja posmatra korisnost kao funkciju količine date robe, a tražnju svake robe prikazuje kao potpuno nezavisnu pojavu. Drugim rečima, ova teorija je neodrživa za tumačenje tržišnih fenomena.

Pored teorije kardinalne korisnosti, postoji još i teorija ordinalne korisnosti koja ima za cilj da odstrani hedonističke stavove iz teorije subjektivne vrednosti (/13/, str. 70—71). Ona to postiže primenom čiste logike potrošača u objašnjenju opšte ravnoteže niza različitih traženih roba. Za objašnjenje ponašanja potrošača treba pretpostaviti da je pojedinac sposoban da utvrdi da neki proizvod poseduje veće ili manje svojstvo i zato ga on želi bez ikakvih daljih implikacija o karakteru tog svojstva. Različita svojstva proizvoda mogu imati različite indekse — u smislu da je jedna kombinacija indeksa preferirana u odnosu na drugu — i iste indekse, što znači da je izbor između proizvoda indiferentan. Upravo, razmatranje ordinalne korisnosti, u slučaju indiferentnosti dva proizvoda, doveo je do formiranja teorije krivih indiferentnosti. Krive indiferentnosti predstavljaju kombinacije dva proizvoda koja su podjednako interesantna za pojedinca. One odgovaraju osnovnim koncepcijama u izboru potrošača, po kojima je nemoguće odrediti korisnost jednog od data dva proizvoda.

Polazeći od analize krivih indiferentnosti, razvila se teorija potrošačevog viška. Ova teorija najpre objašnjava razliku između granične i ukupne korisnosti imajući u vidu kardinalnu korisnost. Ona to čini preko razlike između ukupnog zadovoljstva izvučenog iz potrošnje datog proizvoda i cene plaćene za taj proizvod. Pri tom se pretpostavlja da je jednaka granična korisnost novca svih pojedinaca. Međutim, konstantna granična korisnost novca može se primeniti samo u slučaju jednog posmatranog proizvoda, što je nedovoljno za objašnjenje suštine vrednosti. Ali, ako se poče od toga da nije neistinito da zbir potrošačevih viškova iz jedne kolekcije proizvoda može da uživa jedan pojedinac ili svi pojedinci, — onda to podrazumeva da je povećanje materijalnog bogatstva pravi cilj ekonomskih aktivnosti.

Prema tome, osnivački pravac teorije potrošačevog viška daje neke ideje na kojima će se razvijati ekonomija blagostanja. To bi bio jedini njegov doprinos utvrđivanju mere vrednosti, zato što je taj pravac polazio od granične korisnosti i kardinalne izmerljivosti.

Zbog teškoća u analizi, teorija potrošačevog viška prelazi s kardinalne na ordinalnu izmerljivost. Potrošačev višak se objašnjava kao maksimalna suma novca koju potrošač želi da plati za utvrđenu količinu robe ako mu je data mogućnost izbora te robe. Drugim rečima, potrošačev višak predstavlja razliku između te sume novca i one koju je potrošač zapravo platio za datu robu. Ovakvo shvatanje

podrazumeva da se zadržava pretpostavka konstantne granične korisnosti novca. Pa kako je reč o ordinalnoj korisnosti, ova pretpostavka nema težinu koju je imala u slučaju kardinalne izmerljivosti. Naime, sada se može meriti prednost pojedinca nastala u datoj situaciji zbog pada cena. To merenje prednosti Hicks je nazvao „kompenzirajućom varijacijom u dohotku“ koja se objašnjava rastom individualnog nivoa blagostanja zbog pada cena, odnosno objašnjava se mogućnošću da pojedinac kupuje sve proizvode u većim količinama nego pre pada cena. Prednost se, dakle, meri maksimalnim odbitkom od dohotka pojedinca koja doprinosi da pojedinac zadrži isti položaj ili dobije veći položaj (/19/, str. 87). Hicksova kompenzirajuća varijacija u dohotku naišla je na oštre kritike, pa je i sam Hicks kasnije priznao da se blagostanje ne sme izvoditi s aspekta samo jedne grupe ljudi (/19/, str. 88).

Novija verzija potrošačevog viška, po Hicksu, svodi se na problem objašnjenja gubitka koji treba rasporediti prema individualnim potrošačima (/25/, str. 328—330). Taj problem se objašnjava preko reorganizacije proizvodnje preduzeća koje stvara bolje proizvode u odnosu na proizvode iste vrste ponuđene na tržištu. Ali, ako je jedan proizvod bolji od drugog, ne zna se da li je to nastalo zbog poboljšanja efikasnosti privređivanja. Ovo se javlja zato što zadovoljstva jedne individue ne mogu da se prihvate kao zadovoljstva druge individue, pa se ne može reći da se radi o unapređenju u pogledu „boljeg“ proizvoda koje isključuje unapređenje drugog proizvoda. Stoga se uvodi perfektni ciljni test da bi se mogle uočiti razlike između onih organizacija koje obezbeđuju proizvodnu efikasnost i onih koje to ne čine. Pa ako je „bolji“ proizvod toliko dobro napravljen da preko razmene može nadoknaditi gubitak proizvoda koji se ne traži na tržištu, i da mu još nešto ostane, onda je zaista reč o reorganizaciji koja unapređuje efikasnost.

Polazeći od pretpostavke da je privredna aktivnost u celini sastavljena od proizvodnih organizacija koje ne unapređuju proizvodnju i onih koje unapređuju proizvodnju, pojedinci će za dovoljno dug period vremena koristiti dostignuća samo onih privrednih organizacija koje se razvijaju u smislu primene nove tehnike. Pri tom je veoma važno određivanje dužine vremena za koje će se ubirati plodovi nove tehnike u proizvodnji. Ako je izvesno da će doći do poboljšanja proizvodnje, onda treba proizvođačima i potrošačima dati naknadu za čekanje do onog trenutka dok ta poboljšanja ne počnu da deluju. S tim u vezi, optimalna organizacija proizvodnje biće ona koja neće imati mogućnosti za poboljšanje proizvodnje u smislu da pojedincima daje daleko više od sredstava koja nadoknađuju gubitak i ostavljaju čistu zaradu.

Hicksovom principu efektivne kompenzacije na duži rok, u kome bi svaki pojedinac mogao da zaradi i ništa ne izgubi, drugi teoretičari potrošačevog viška našli su sledeće zamerke (/17/, str. 64—67 i /22/ str. 436). Ako se prihvati da dejstvo raspodele nije

prepušteno slučaju, onda nema razloga da se veruje da će se svaki pojedinac naći u najboljem položaju na kraju dovoljno dugog posmatranog perioda. Drugo, tokom vremena menjaju se pojedinci, pa će njihovo shvatanje blagostanja biti drugačije. Kad je reč i o samo jednoj generaciji, međuvremenska poređenja za istog pojedinca stvaraju identične teškoće s teškoćama interpersonalnog poređenja. Prihvatiti da će većina pojedinaca na kraju posmatranog perioda zaraditi više i da će gubici nekolicine biti neznatni, znači treba doneti vrednosni sud i o interpersonalnom poređenju i međuvremenskim poređenjima.

Vrednosti i ciljevi u ekonomiji blagostanja

Izučavanja savremene ekonomije blagostanja nadovezuju se na teoriju potrošačevog viška. Zato se ekonomija blagostanja svrstava u nauku o zadovoljstvima, mada preovlađuje shvatanje da se bavi matematičkom obradom vrednosti društvenog cilja. Takođe, postoje mišljenja da je njen predmet interesovanja determinisanje ukupnog blagostanja neke zajednice, kao grupe pojedinaca, preko maksimizacije individualnog zadovoljstva.

Ako bi se teorija o ekonomiji blagostanja bavila maksimizacijom individualnog zadovoljstva, to bi moglo da podrazumeva da će se baviti ne samo ekonomskim uzrocima satisfakcije pojedinaca, već i satisfakcije grupa. U tom slučaju postavlja se pitanje egzistencije takve nauke, jer ona pretpostavlja da zajednica kao celina određuje povećanje ili smanjenje sreće, zadovoljstva ili blagostanja grupe pojedinaca. Dakle, na taj način se odbacuje objektivno shvatanje realnosti. Zbog toga se danas ekonomija blagostanja tretira sa dva aspekta. Prvo, kao nauka o individualnim, deskriptivnim i neizvesnim sudovima, odnosno kao nauka o vrednosnim sudovima. Drugo, kao nauka koja definiše blagostanje nezavisno od dejstva raspodele dohotka. Ovaj poslednji aspekt podrazumeva postojanje direktne proporcionalne veze između zadovoljstva i ekonomije blagostanja, što se odnosi i na mogućnost određivanja izvesnih potrebnih uslova, ali ne i dovoljnih, za ostvarivanje maksimalnog društvenog blagostanja, nezavisno od raspodele.

Ekonomija blagostanja se može tretirati kao nauka o vrednosnim sudovima, koja objašnjenje vrednosnih sudova traži u delovanju lažnih ili istinitih informacija pristupačnih svakom pojedincu (/1/, str. 7—26). Da bi se mogle uporediti korisnosti različitih individua, one moraju biti svedene na zajedničku meru, odnosno na vrednosne sudove. Bez vrednosnih sudova, utiliteti nemaju nikakvog smisla.

Shvaćena na ovaj način, ekonomija blagostanja poseduje izvesno elemente koji je vezuju za teoriju socijalističke ekonomije. Ti elementi se zasnivaju na (/15/, str. 47): 1. primeni državne intervencije za otklanjanje sukoba društvenih i privatnih ekonomskih

interesa; 2. formulisanju opšte društvenih ciljeva preko individualnih korisnosti pod uslovom nepostojanja sadržajne razlike potrošača i proizvođača i 3. određivanju uslova optimalne proizvodnje i potrošnje.

Vrednosti i ciljevi mogu se determinisati preko funkcije kolektivnog blagostanja koja pretpostavlja da ekonomske situacije jedne zemlje formiraju određeni cilj koji se oslanja na hijerarhiju vrednosti i koji treba da karakteriše tu funkciju. Određivanje zajedničkog cilja polazi od određivanja individualnih ciljeva. Znači, potrebno je zadovoljiti izvesne uslove za transformaciju individualnih ciljeva u zajednički cilj, ili agregirati individualna blagostanja da bi se mogla odrediti društvena funkcija blagostanja. Smatra se da bi to trebalo da budu sledeći uslovi: prvi, koji ističe da, ako rang mogućnosti raste ili ostaje isti u određivanju cilja svakog pojedinca, tada nije potrebno da ostale mogućnosti padaju u kolektivnom cilju; i, drugi, koji glasi da kolektivni cilj ne treba povezivati s ciljem izabranog pojedinca, već sa ciljem svih pojedinaca.

Po mišljenju Littl-a (/12/, str. 461), funkcija blagostanja ne pretpostavlja neophodno cilj društvenih vrednosti. Ona je pre vrednosno izražen cilj različitih društvenih snaga, vrednovanih od strane pojedinaca ili datog društva. Ako bi ona bila sačinjena od funkcija individualnih izbora i funkcija korisnosti, znači da bi se, prema ukusima pojedinaca, određivala najbolja ekonomska situacija. Prema tome, funkcija blagostanja nema *raison d'être*, jer izražava opštu saglasnost samo u smislu etičkog određivanja cilja. Ako se ona zasniva na vrednosnim sudovima, onda je utoliko pre treba odbaciti pošto su vrednosni sudovi nešto apsurdno i praktično neizmerljivo.

Zbog teorijskih neusaglašenosti o determinantama društvenog cilja, u ekonomiji blagostanja razvijao se pravac kvantitativne interpretacije koji je doveo do novog problema: objašnjenja društvenog blagostanja kao zbira individualno merljivih i uporedivih korisnosti preko matematičke funkcije ekonomskih varijabli. Sada je nerešen problem kvantitativno obuhvatanje pojedinačnih vrednosnih sudova, etičkih i političkih, funkcije blagostanja svakog pojedinca različite od funkcije blagostanja drugog pojedinca, osim u slučaju poklapanja individualnih vrednosnih sudova.

Lange društveno blagostanje interpretira preko vektora čije su komponente individualni utiliteti (/11/, str. 26). Odnosno, on objašnjava funkciju blagostanja na nivou društva preko zbira pojedinačnih utiliteta koji se menjaju pod uticajem funkcije transformacija. Za optimalno determinisanje ograničenja individualnih funkcija korisnosti, potrebno je izabrati onaj vektor od svih vektora funkcije korisnosti koji će ispuniti uslov optimalnosti ograničenja. Dati vektor se može izabrati na dva načina, od kojih se prvi odnosi na merenje individualnih korisnosti preko društvenog vrednovanja značaja pojedinaca. Vrednovanje se vrši posredovanjem odgovarajućih zajednica. Drugi način je direktno društveno vrednovanje raspo-

dele dohotka i proizvoda između pojedinaca u odnosu na individualne korisnosti. U prvom slučaju, optimalna raspodela dohotka i proizvoda određena je preko društvenog vrednovanja individualnih korisnosti, dok se, u drugom slučaju, individualne korisnosti pojavljuju manje ili više kao odraz direktnog društvenog vrednovanja raspodele dohotka i proizvoda.

U oba slučaja, vrednovanje je izraženo kao skalarna funkcija vektora korisnosti. Funkcija društvene vrednosti bira najbolji vektor korisnosti i prilagođava raspodelu dohotka i proizvoda pojedincima da bi dobili željenu korisnost. Ona, isto tako, bira najbolju raspodelu dohotka i proizvoda, a vektor korisnosti prilagođava ovom izboru.

Donošenje vrednosnih sudova o raspodeli dohotka između dva pojedinca uključuje korektno prosuđivanje ne samo na osnovu ličnih uslova i potreba te dve individue već i na bazi upoređivanja njihovih prihoda s prihodima drugih članova socijalnih grupa. Prema tome, kaže Harsanyi (/24/, str. 47), donošenje sudova o raspodeli dohotka između radnika i službenika zavisiće od tekućih zarada drugih sličnih radnika i službenika. Ali, u društvu gde je snažno dejstvo eksterne ekonomije i diseconomije potrošnje i gde korisnost datog dohotka ne zavisi samo od apsolutne većine i od odnosa sa dohocima drugih pojedinaca, raspodela dohotka između radnika i službenika, koja može izgledati kao sasvim korektna sa etičkog stanovišta, može zahtevati povećanje dohotka radnika u praktičnom životu, zato što je opao njegov nivo korisnosti. Raspodelu korisnosti između dva pojedinca treba procenjivati nezavisno od raspodele korisnosti i dohotka između drugih članova društva. Pošto je teško odrediti efekte eksterne ekonomije i diseconomije potrošnje, Harsanyi se zalaže za donošenje sudova o raspodeli dohotka između dva pojedinca, nezavisno od dohotka drugih pojedinaca.

U svetlu eksterne ekonomije i diseconomije potrošnje, individualna funkcija korisnosti ne zavisi više samo od posebnih individualnih ekonomskih i neekonomskih uslova, već od ekonomskih i drugih uslova svih ostalih pojedinaca koji čine zajednicu. Ta zavisnost je slične zavisnosti društvene funkcije blagostanja od individualnih uslova svih pojedinaca.

Harsanyi kaže da društvena funkcija blagostanja treba da se zasniva na funkcijama korisnosti svih pojedinaca zajedno. Čak i u slučaju kada odražava individualne preference jedne funkcije korisnosti, društvena funkcija blagostanja mora izražavati sve vrste preferenci, što znači da individualne preference baziraju na individualnim društvenim uslovima. Ovako definisana, društvena funkcija blagostanja traži prethodno rešenje interpersonalne uporedivosti. Harsanyi je pokušao to da reši sa metafizičkog aspekta, poredeći korisnosti sa identičnim preferencama i identičnim reakcijama. Pri tom se pojedinačne korisnosti razlikuju po apsolutnom nivou utiliteta, a identične reakcije mogu odražavati različita po-

jedinačna mentalna stanja. Pošto, po metafizičkom shvatanju, pojedinci sa sličnim preferencama i sličnim reakcijama mogu imati samo iste korisnosti, treba preći na psihološku osnovu rešenja interpersonalnog poređenja. Po toj osnovi, važno je pitanje uolikoj meri psihološke razlike ljudi odražavaju zadovoljstva iz svake pojedinačne situacije. Osim toga, treba utvrditi ako u datoj situaciji pojedinac daje više do znanja da je zadovoljan ili nezadovoljan, da li on zaista tako oseća ili prisiljava sebe da tako oseća. Ali, kako mnoge psihološke varijable nisu podložne promenama, ili, ako jesu, onda se menjaju samo u jednom pravcu, praktično je nemoguće upoređivati satisfakcije različitih socijalnih grupa. Otuda, ako se interpersonalno upoređivanje utiliteta određuje za grupe ljudi koji se veoma mnogo razlikuju s psihološkog, biološkog, kulturnog i socijalnog stanovišta, ono će biti manje realno, a mogućnost donošenja pogrešnih zaključaka biće veća.

Pristup rešavanju interpersonalnog upoređivanja korisnosti Harsonyia ne daje sasvim jasnu sliku kako i odakle treba početi rešavati ovaj problem. Čini se da zbog toga i nije prihvaćen od strane drugih teoretičara ekonomije blagostanja.

Društvena funkcija blagostanja matematički se objašnjava najčešće preko „Pareto optimuma“ koji predstavlja takvu situaciju gde nivo korisnosti jednog pojedinca ne bi mogao porasti, a da ne izazove opadanje nivoa korisnosti nekog drugog pojedinca. Uslov „Pareto optimuma“ je da je društvena funkcija blagostanja jednaka izboru funkcija korisnosti pojedinaca i da postoji društveno planiranje. Odnosno, pretpostavlja se da nema suštinske razlike između proizvođača i potrošača i da društveno planiranje rešava sukob društvenih i privatnih interesa (/15/, str. 47—52).

U stvari, društveno blagostanje podrazumeva da svaki pojedinac ima svoju funkciju blagostanja koja odražava njegove individualne vrednosti, na isti način, kao što svaki pojedinac ima sopstvenu funkciju korisnosti koja odražava njegov lični ukus.

Intriligator definiše društveno blagostanje kao maksimalan nivo potrošnje uz minimalno angažovanje rada i sredstava, naglašavajući da se savremeni pristup društvenim vrednostima i ciljevima bazira na „Pareto optimalnosti“ kao neophodnom uslovu ekonomskog optimuma (/6/ poglavlje 10). Konkurentsko tržište je „Pareto optimum“, odnosno opšta ravnoteža je ravnoteža u kojoj nema nivoa korisnosti koji bi mogao porasti bez opadanja nivoa neke druge korisnosti. Pošto ima mnogo mogućih „Pareto optimuma“ s različitim rasporedima korisnosti, samo jedan poseban „Pareto optimum“ obezbeđuje ravnotežu u tački gde se dodiruju indiferentna kriva i konveksni skup proizvodnih mogućnosti (/10/, str. 478—479). Naime, po pretpostavci konveksnosti, javlja se hiperravan kod koje skup proizvodnih mogućnosti leži na jednoj strani, a skup preferenci s najvišom dostupnom indiferentnom krivom leži na drugoj strani.

Prema tome, „Pareto optimum“ podrazumeva da je nemoguće utvrditi najznačajnije ciljeve društva ako individualna korisnost nije definisana kao korisnost potrošača i proizvođača i ako ne postoji neko društveno telo koje određuje koje korisnosti kojih individua meriti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Osnovni cilj socijalističkog samoupravnog društva je zadovoljenje potreba ljudi. Potrebe, u marksističkoj analizi, imaju značaj u raspodeli društvenog fonda rada na pojedine oblasti i grane. Istražujući zakone kretanja kapitalističkog društva, Marks nije detaljnije ispitivao uticaje i međusobne odnose raspoloživih količina rada i postojećih potreba u usmeravanju proizvodnje i „njihovo kvantitativno odmeravanje u poznatom procesu intuitivnog spajanja proizvodnje i potrošnje u ekonomski logičan sistem“ (/18/, str. 148). Zato je neophodno, za svestraniju analizu socijalističke privrede, detaljnije razraditi njene bitne kvantitativne karakteristike i ravnotežu između proizvodnje i potrošnje. Osim toga, neophodno je posmatrati ekonomske subjekte i s aspekta delovanja tražnje, naročito u oblasti pojedinačne tražnje čija važnost u robno novčanim uslovima paralelno raste s materijalnim bogatstvom socijalističkih zemalja.

Uz to, imajući u vidu da zbir individualnih tražnji može biti jednak skali stvarnih društvenih potreba, ako su jednake psihološke, kulturne i intelektualne strukture individua i ako su jednaki dohoci — i imajući u vidu, samo ako su jednaki dohoci, da će pojedinci podjednako reagovati u svom izboru skale potrošnje, a da će društveno određivanje ekonomskih potreba biti rezultat individualnog određivanja — posmatranje pojedinca s aspekta tražnje dobija na značaju. Ovo zbog toga što se za socijalizam ne može prihvatiti princip jednakosti dohotka, odnosno, što znači da na tržištu ista novčana jedinica predstavlja različitu skalu i intenzitet individualnih potreba (/13/, str. 188—189). Kako nejednaki dohoci podrazumevaju nejednake troškove proizvodnje, tako tržišni kriterijum, izražen u efektivnoj tražnji potrošnih dobara, može da bude kriterijum za određivanje cena proizvodnih sredstava. Dakle, pojedinac, kao potrošač, može da odredi relativne nivoe optimalne proizvodnje, ali i da posluži kao ekonomski kriterijum za utvrđivanje troškova potrošnih i proizvodnih sredstava.

Predmet istraživanja teorije potrošačkog viška je, upravo, ispitivanje pojedinačne tražnje. Ova teorija deduktivno izvodi zaključke iz ekonomskog ponašanja pojedinca, nastojeći da postigne takozvanu univerzalnost i čistu naučnost.

Ona, takođe, zanemaruje sredinu u kojoj pojedinac živi. Zaključke koje, pri tom, dobija zasniva, uglavnom, na statičkoj ravnoteži ljudske prirode.

Ordinalisti, za razliku od kardinalista, nastoje da uvedu dinamički proces obrazovanja preferenci, pod izgovorom da se ukusi potrošača menjaju takvom učestalošću i pravilnošću da funkcije korisnosti apsolutno ne treba izražavati u vremenskoj dimenziji. Drugim rečima, stiče se utisak da se promena ukusa analizira u situacijama kada se neka pojava ne može ekonomski objasniti.

Koncepcija vrednosti i ciljeva u okviru teorije potrošačevog viška raspravlja o problemu ukupnog zadovoljstva proisteklog iz potrošnje nekog datog proizvoda i cene plaćene za taj proizvod i tako definiše pojam blagostanja kao povećanja materijalnog bogatstva, koji predstavlja pravi cilj ekonomskih aktivnosti.

Novija verzija ponašanja potrošača, koja objašnjava potrošačev višak kao maksimalnu sumu novca koju potrošač želi da plati za utvrđenu količinu robe, utvrđuje kolektivni potrošačev višak i postavlja problem raspodele gubitka prema individualnim potrošačima. Da bi se raspodela gubitka mogla objasniti, potrebno je formirati ciljni test koji će omogućiti da se uoči razlika između onih organizacija koje obezbeđuju proizvodnu efikasnost i onih koje to ne čine. Ovakva shvatanja govore o prelasku s mikro problematike na makro ekonomske pojave. Ustanovljeno je da se merenje korisnosti razlikuje od merenja troškova i da je potrebno agregirati individualne korisnosti za određivanje opštedruštvenog cilja, ali se ne ukazuje na koji način izvršiti njihovu agregaciju.

Izučavanja ekonomije blagostanja orijentisana su na funkciju kolektivnog blagostanja koja se utvrđuje preko rasprava o vrednosnim sudovima kao objektivnim ili neobjektivnim kriterijumima donošenja odluka. Ova funkcija pretpostavlja da ekonomske situacije jedne zemlje formiraju određeni cilj koji se oslanja na hijerarhiju vrednosti i koji treba da karakteriše tu funkciju. Određivanje zajedničkog cilja polazi od određivanja individualnih ciljeva. Individualni ciljevi se, preko izvesnih uslova transformacije, pretvaraju u zajednički cilj. Uslovi transformacije dati su u opštem, deskriptivnom obliku.

Bez obzira na to da li funkcija blagostanja pretpostavlja, ili ne pretpostavlja, neophodno cilj društvenih vrednosti, i bez obzira na to da li ona izražava, ili ne izražava, opštu saglasnost u smislu određivanja cilja, uglavnom je prihvaćeno da društvena funkcija blagostanja treba da bude rastuća funkcija individualnih korisnosti. Ovo prihvatanje je proisteklo iz same logičke strukture teorije blagostanja gde je funkcija blagostanja izvedena iz individualnih funkcija korisnosti. Naime, u okviru teorije potrošačevog viška, istaknuta je potreba merenja korisnosti na makro ekonomskom nivou preko merenja pojedinačnih korisnosti, koja je, zatim, razrađivana u ekonomiji blagostanja, kvantitativno, primenom principa „Pareto optimuma“. Ako, dakle, treba maksimizirati ukupno blagostanje, postavlja se pitanje kako rešiti interpersonalnu uporedivost koris-

nosti. Da li vektorskim putem, ili nekim drugim, još uvek nije rešeno.

Postoji, međutim, i shvatanje da se društveno blagostanje može odrediti, bez sistema jednačina, utvrđivanjem „kompromisa između različitih krajnosti“. Ovo shvatanje zastupa Dobb (/26/, str. 253). On smatra da individualne ciljeve treba eksplicitno odrediti i meriti u ravnoteži s odgovarajućom tekućom tražnjom. Ako se, pri tom, jave značajne neprilagođenosti, one će se uzeti u obzir kao negativne pojave kod utvrđivanja jedinstvenog optimuma upravljanja proizvodnjom. Ovo je, po njegovom mišljenju, naročito značajno za socijalističke zemlje gde izbor takve planske metode proizvodnje, koja će obezbediti maksimalno društveno blagostanje, bazira na odgovarajućem sistemu troškova i jedinstvenom pokazatelju investicione efikasnosti. Društveno blagostanje se planira na osnovu usaglašavanja rasta proizvodnje, potrošačkih želja pojedinaca i raspodele dohotka, s jedne strane, s društvenim standardom i kalkulacijom delimično merljive eksterne ekonomije i disekonomije, s druge strane.

Princip „Pareto optimuma“, koji se koristi za matematičko objašnjenje društvene funkcije blagostanja, polazi od pretpostavki veoma značajnih za kvantitativno određivanje cilja u bilo kom društvu. Naime, ako se individualna korisnost interpretira s aspekta pojedinca kao potrošača, proizvođača i donosioca odluka u procesu proizvodnje, onda bi se društveno blagostanje moglo izraziti preko funkcija korisnosti i funkcija proizvodnje. Svakako, pojedinac je sada zainteresovan ne samo za ostvarenje maksimalnog nivoa potrošnje, već i za što uspešniju realizaciju proizvodnje svoje radne organizacije, odnosno, u krajnjem slučaju, za ostvarenje najviših društvenih ciljeva. Naravno, on bi, pri tom, morao biti svestan da ostvarenje društvenih ciljeva doprinosi bržoj realizaciji njegovih težnji i interesa. Znači, on nastoji da ostvari što veću individualnu korisnost koja će, uz korisnost ostalih pojedinaca, usloviti rast društvenog blagostanja, matematički definisanog preko funkcionala blagostanja.

U uslovima samoupravnog privređivanja, pojedinac je nosilac parcijalnih i opštedruštvenih interesa. A u teoriji potrošačevog viška i u ekonomiji blagostanja, upravo se insistira na procesu donošenja odluka i rešenju konfliktnih situacija pojedinaca, kako u realizaciji sopstvenih ciljeva, tako i u realizaciji društvenih ciljeva. Pri tom se u sprovođenju principa „Pareto optimuma“ naglašava značaj društvenog planiranja koje doprinosi razrešavanju konflikta u samom pojedincu kao proizvođaču i potrošaču, istovremeno. S ovog aspekta, princip „Pareto optimuma“ može izdržati marksističku kritiku, jer samoupravni socijalizam naglašava značaj pojedinca istovremeno kao proizvođača, potrošača i donosioca odluke na nivou organizacije udruženog rada i na višim nivoima.

Na osnovu teorijskih doprinosa koncepciji vrednosti i ciljeva, s jedne strane, u teoriji ponašanja potrošača, a, s druge strane, u teoriji samoupravnog društva, moglo bi se reći da objašnjenje društvenog cilja preko društvenog blagostanja ima elemenata za kvantitativno merenje vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti. Naime, merenju vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti trebalo bi pristupiti preko utvrđivanja stepena dostignutog društvenog blagostanja, kao rezultata pozitivno rešenih konfliktnih situacija koje se javljaju u procesu donošenja odluka, na nivou porodice, organizacije udruženog rada, društva. Čini se da bi se na taj način istakla uloga pojedinca kao glavne kategorije i dominantne društvene vrednosti socijalističkih samoupravnih odnosa. Kvantitativno određivanje mere vrednosti i ciljeva ekonomske aktivnosti imalo bi za cilj da pokaže koliko je realizovano u stvarnosti od onoga što je planirano, odnosno imalo bi za cilj da pruži objektivnu informaciju o tome šta je omelo ili doprinelo realizovanju društvenog cilja. Tako bi se samoupravljaj, na osnovu objektivnih informacija, u procesu donošenja odluka od opšte društvenog značaja, opredelio za takvu odluku koja bi doprinela optimalnom razvoju socijalističkog samoupravnog društva.

REFERENCE

1. Bergson, A.: „A Reformulation of Certain Aspects of Welfare Economics“, Readings in Welfare Economics, George Allen & Unwin, 1969.
2. Berković, E.: „Ljudske potrebe i tip društva“ V međunarodna konferencija „Nauka i društvo“, 1973, Radni materijal 120.
3. Vlaškalić, T.: „Slobodna razmena rada u visokoškolskom obrazovanju“, Marksistička misao br. 1, 1980.
4. Vukčević, R.: „Potrebe i ciljevi kao podsistemi društvenog sistema“, V međunarodna konferencija „Nauka i društvo“, 1973, Radni materijal 28.
5. „Ekonomska leksikon“, Savremena administracija, Beograd, 1975.
6. Intriligator, D. M.: „Mathematical Optimization and Economic Theory“, Prentice-Hall, 1971.
7. Jurin, S.: „Ekonomska modeli“, Zbornik „Politička ekonomija“, Naučna knjiga, 1976, Beograd.
8. Kardelj, E.: „Izbor iz dela VII“, Komunist, Beograd, 1979.
9. Kardelj, E.: „Pravci razvoja političkog sistema socijalističkog samoupravljanja“, Komunist, Beograd, 1977.
10. Koopmans, T. C.: „Convexity Assumptions, Allocative Efficiency and Competitive Equilibrium“, Journal of Political Economy, 69, 1961.
11. Lange, O.: „The Foundations of Welfare Economics“, Readings in Welfare Economics, George Allen & Unwin, 1969.
12. Little, I. M. D.: „L'avantage collectif“, Economie appliquée, tome V, № 4, 1952.
13. Maksimović, I.: „O savremenoj ekonomskoj teoriji“, Kultura, Beograd, 1961.

14. Maksimović, I.: „Problemi vrednosti i ciljeva u ekonomskim nauka-
ma“, Delo, br. 10, 1969.
15. Maksimović, I.: „Teorija socijalizma u građanskoj ekonomskoj nau-
ci“, Nolit, Beograd, 1958.
16. Marks, K.: „Kapital I“, Kultura, Beograd, 1947.
17. Mishan, E. J.: „Welfare Economics“, Random House, New York, 1969.
18. Pjanić, Z.: „Savremene buržoaske teorije vrednosti i cena“, IDN,
Beograd, 1965.
19. Pjanić, Z.: „Teorija cena“, SA, Beograd, 1975.
20. Stojanović, R.: „Veliki ekonomski sistemi“, SA, Beograd, 1972.
21. Stojanović, R.: „Planiranje u samoupravnom društvu“, SA, Beo-
grad, 1976.
22. Streeten, P.: „La théorie moderne de l'économie de bien-être“, Eco-
nomie appliquée, tome V, № 4, 1952.
23. Šoškić, B.: „Teorija vrednosti“, SA, Beograd, 1971.
24. Harsanyi, J. C.: „Cardinal Welfare, Individualistic Ethics and Inter-
personal Comparisons of Utility“, Readings in Welfare economics, George
Allen & Unwin, 1969.
25. Hicks, J. R.: „The Rehabilitation of Consumers' Surplus“, Readings
in Welfare Economics, George Allen & Unwin, 1969.
26. Dobb, M.: „Welfare Economics and the Economics of Socialism“,
Cambridge, 1970.

Dr. SONJA PETROVIĆ-LAZAREVIĆ

SOME CONSIDERATIONS INVOLVED IN THE MEASUREMENT OF
VALUES AND GOALS OF ECONOMIC ACTIVITIES IN A SOCIALIST
SELF-MANAGING SOCIETY

S u m m a r y

The measurement of value and goals of economic activities in economic science has been differently interpreted because of different approaches of defining of notion of value. Today value is explained by two aspects: one, objective theories of value, which start with production and its condition, and another, subjective theories of values, which start with consumption and exchange.

Mainly, two tendencies may be observed in the theory of self-manage-
ment which distinguish qualitatively the problem of values and goals.

First tendency defines the goals by the establishment of needs. It in-
cludes implicitly the maximum satisfaction of needs by the realization of
goals. Followers of this tendency conclude that needs are explained by value,
but needs do not point out the way of measurement of this value, what
would precisely establish whether the appointed goal is realized or not re-
alized in determined time period, and if it is realized how much of it is
realized.

Second tendency comes out from the first tendency, defining the main goal of socialist self-management society by the satisfaction of needs of all members of society for to be realized the maximum of social welfare. By this tendency, the individual is treated as consumer, producer and self-management participant in the process of decision making. Regularly, his criterions are different from social criterions. The goal which the individual wants to reach is established by the individual priority of needs. This goal is in connection with notion of utility which realizes by the social utilities. The establishment of utility might be realized by the quality measure (utility measure) as the measure of value in use, if the way of establishment of quality measure is known.

Quantitative explanation of value and goals of economic activities comes from subjective theories of value and, first of all, from theory of consumer surplus and welfare economy. It is based on mathematical models which contribute linking between economic theory and economic practice. These models establish the values and goals of economic activities by the aspect of demand. It seems that they contain the elements which might contribute to the determination of way of measurement of values and goals in our society.

The object of research of theory of consumer surplus is the examination of individual demand. This theory comes over to the problem of values and goals by consideration for the joint satisfaction coming out from consumption of given product and price paid for this product. It explains the notation of welfare as the increasment of material wealth which represents the goal of economic activities. Also, this theory points out to the necessity of utility measurement at the macroeconomic level by the measurement of individual utilities.

Theoreticians of welfare economy suppose that the economic situations of the given country from definite goal which relies on hierarchy of values and which should characterize the function of collective welfare. The determination of common goal comes out from the determination of individual goals. Therefrom, the utility measurement is determined at the macroeconomic level by measurement of individual utilities by the utilization of principle of „Pareto optimum“. In connection with this principle, if the individual utility is interpreted by the point of view of individual as consumer, producer and decision maker in production process, then the social welfare may be determined by the utility functions and production functions.

The utilization of principle of „Pareto optimum“ points out to significance of social planning which contributes to solve the conflict in the individual himself who is producer and consumer at the same time. It seems that from this aspect the principle of „Pareto optimum“ points out to the way which should be followed to determine the measurement of values and goals in self-management society. That is to say, the determination of mathematical and econometric models which empirically verify economic phenomenons contribute to affirmation of self-management in working organization of material production and of social activities.

Д-р СОНЯ ПЕТРОВИЧ-ЛАЗАРЕВИЧ

НЕКОТОРЫЕ РАССМАТРИВАНИЯ ПРОБЛЕМЫ ИЗМЕРЕНИЯ
СТОИМОСТИ И ЦЕЛЕЙ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ АКТИВНОСТИ
В СОЦИАЛИСТИЧЕСКОМ САМОУПРАВЛЕНЧЕСКОМ ОБЩЕСТВЕ

Резюме

Изменение стоимости и целей экономической активности в экономической науке объясняется различно в силу различного подхода к определению понятия стоимости. В настоящее время к объяснению стоимости подходят или с точки зрения объективной теории стоимости, исходящей из производства и его условий, или с точки зрения субъективной теории стоимости, исходящей из потребления и обмена.

В теории самоуправляющегося общества можно отметить, главным образом, две тенденции, качественно освещающие проблему стоимости и целей.

Первая тенденция определяет цели, исходя из утверждения потребностей. Под реализацией целей она подразумевает максимальное удовлетворение потребностей. Сторонники этой тенденции констатируют, что потребности выражаются стоимостью, однако не указывают на ход проведения измерения этой стоимости, с помощью которого можно было бы установить достигнута ли в определенный период времени цель или нет, а если и достигнута, то в какой мере достигнута.

Вторая тенденция проистекает из первой, определяя основную цель социалистического самоуправляющегося общества через удовлетворение потребностей всех членов общества в целях достижения максимального общественного благосостояния. По этой тенденции каждый работник является потребителем, производителем и участником самоуправления в процессе принятия решений. Его критерии, как правило, различаются от общественных критериев. Цель, к которой стремится каждый в отдельности, ставится с учетом индивидуального приоритета потребностей. Эта цель связана с понятием выгоды, осуществляющейся через общественную выгоду. Утверждение выгоды могло бы быть осуществлено, исходя из учета меры качества (меры выгоды) как меры потребительной стоимости, если бы ход утверждения меры качества был известен.

Количественное освещение стоимости и целей экономической активности проистекло из субъективных теорий стоимости и то, прежде всего, из теории потребительного излишка и экономики благосостояния. Оно базируется на математических моделях, содействующих установлению связи между экономической теорией и экономической практикой. Эти модели утверждают стоимости и цели экономической активности с точки зрения спроса. Вероятно содержат и элементы, которые бы могли содействовать определению хода измерения стоимости и целей в нашем обществе.

Предметом изучения теории потребительного излишка является исследование отдельного спроса. Эта теория подходит к проблеме стоимости и целей, исходя из рассмотрения совокупного удовлетворения, проистека-

ющего из потребления данного продукта производства и цены, заплаченной за этот продукт. Оно определяет понятие благосостояния как увеличение материальных ценностей, являющихся подлинной целью экономических активностей. Эта теория также подчеркивает необходимость измерения выгоды на макроэкономическом уровне с учетом измерения отдельных выгод.

Теоретики экономики благосостояния предполагают, что экономические ситуации каждой страны формируют определенную цель, опирающуюся на иерархию стоимости и характеризующую функцию коллективного благосостояния. Определение общей цели исходит из определения индивидуальных целей. При том определяется измерение выгоды на макроэкономическом уровне, учитывая измерение отдельной выгоды, применением принципа „Pareto optimuma“. Согласно этому принципу, если индивидуальная выгода интерпретируется с точки зрения отдельного лица как потребителя, производителя и участника в принятии решений в процессе производства, то общественное благосостояние может выражаться через функции выгоды и функции производства.

Осуществление принципа „Pareto optimuma“ подчеркивает значение общественного планирования, которое содействует регулированию конфликта в каждом человеке, как производителе и потребителе одновременно. Создается впечатление, что с этой точки зрения принцип „Pareto optimuma“ указывает на направление, по которому бы надо было идти, чтобы утвердить меру стоимости и целей в самоуправляющемся обществе. Иными словами, определение математических и экономических моделей, эмпирически удостоверяющих экономические феномены, содействуют аффирмации самоуправления в рабочих организациях материального производства и организациях общественной деятельности.

